

CSÓKÁS LÁSZLÓ

A magyar írói foglalkozás kezdeteiről

Írók, művek és olvasók hármásából az írók csoportja mint társadalmi képződmény eddig viszonylag kevesebb figyelmet kapott. Ennek oka egyebek mellett a történeti szociológiai megközelítés problematikus volta. A forrásanyag hézagossága ellenére mégis érdemesnek látszik nyomon követni annak a szellemi tevékenységnek a „szocializációját”, melynek révén a magyar olvasók magyar nyelvű olvasmányokhoz jutottak. Az alábbiakban olyan hazai írók szociológiai szemléletű vizsgálata következik, akik az irodalmi élet megindításában vettek részt a 18. század fordulója körüli évtizedekben. Tevékeny szerepet vállaltak a könyv- és folyóiratkiadás életrehívásában, s közülük lettek — első alkalommal a magyar társadalom történetében — professzionalista szerzők. E vizsgálati mód nagyrészt a művészetszociológiának abból az ágából merít, amely a művészek társadalmi kiválasztódását és tevékenységük feltételeit kutatja.¹

A hazai írói foglalkozás kezdeteinek feltárásához nélkülözhetetlen elméleti és ténybeli bázist nyújtanak az időszakról szóló legkiválóbb irodalomtörténeti szakmunkák.²

Az írói foglalkozás kérdésköréhez szorosan hozzátartozik az író és a társadalom viszonya, a politika hatása az alkotókra, az írók egymáshoz, valamint az olvasóhoz fűződő kapcsolata, továbbá a publikálás körülményei, a szerzői jövedelmek és jogok, az írói hivatással összefüggő vélekedések, s az irodalmi siker feltételei és változatai is.

Ebben a megközelítésben nem kaphat helyet, hogy az írói professzionalizmus miként függ össze az esztétikai minőséggel, hiszen egyrészt az író főfoglalkozásává válásának lehetősége túlnyomórészt társadalom- és gazdaságtör-

¹ Elsősorban M. Griff és E. Shils munkái képviselik ezt az irányt; A. Hauser és L. Löwenthal elméleti alapvetésén túl, a magyar anyagra nézve is sok tanulsággal szolgál H. Perkin brit társadalomtörténeti műve. (GRIFF, Mason: *The Recruitment and Socialization of Artists*. In: *The Sociology of Art and Literature*. Szerk. MILTON, A. C. — BARNETT, J. H. — GRIFF, M. London, 1970.; SHILS, Edward: *Mass Society and its Culture* = *Daedalus*, 89. 1960. 290. PERKIN, H.: *The Origins of Modern English Society, 1780–1880*. London, 1969.)

² Mindenekelőtt BÍRÓ Ferenc, CSETRI Lajos, FÁBRI Anna, FENYŐ István, FÜLÖP Géza, HORVÁTH János, JULOW Viktor, KÓKAY György, KOSÁRY Domokos, SZAUDER József, WALDAPFEL József és WÉBER Antal művei tartoznak ide.

téneti fejlemény, másrészt pedig nem is állnak rendelkezésre olyan elemzési módszerek, amelyekkel kimutatható volna egy műről, hogy pénzszerzés céljából készült-e. Az írói foglalkozás kérdésköréhez tartozó témák közül itt az író és a társadalom viszonyát jelző néhány összefüggésről lesz szó.

A magyar irodalom történetével foglalkozó, írói névsorokat nyújtó munkák két, egymástól élesen különböző típusba sorolódnak. Az egyiket a lexikonszerű kiadványok alkotják, a másikat pedig az irodalomtörténeti feldolgozások. Az előbbiek közül a legbővebb természetesen Szinnyi József hatalmas vállalkozása, a *Magyar írók élete és munkái*, amely csupán az 1772 és 1820 között alkotó írókhoz több száz nevet sorol fel. Az irodalomtörténetek közül pedig reprezentatív névsor nyerhető *A magyar irodalom története* című hat kötetes kézikönyv (a „Spenót”) 3. kötetének vonatkozó részéből, melynek címe: *Irodalmunk a felvilágosodás és a megújuló nemzeti mozgalom korában (1772-től az 1820-as évekig)*. Itt ugyanis mindössze 34 szerzőről található — különféle terjedelmű — önálló fejezet.

A Szinnyi által listára vettek mind folytattak ugyan írói tevékenységet, viszont közülük csak azokról mondható, hogy — öntudatlanul bár — előkészítették a főfoglalkozású író számára a talajt, akik műveikkel olyan szöveggyománnyt teremtettek, amely a későbbi fogyasztói rétegeként jelentkező olvasóközönség igényeinek megfelelt. Műfajok, szövegtípusok történeti-szociológiai elemzése szükséges még ahhoz, hogy kiderüljön, az írói professzionalizmus előtti időszakban mely művek mutattak ebbe az irányba.

Noha a hat kötetes kézikönyv sem azon az alapon válogatott, hogy mely szerzőkből válhattak hivatásos írók, mégis fel kell tételeznünk, hogy az irodalomtörténet rostáján inkább ezek juthattak át. Így tehát be kell érünk a kézikönyvben tárgyalt 34 szerzővel.

Kellő mennyiségű és részletességű adat híján a vizsgált időszak íróiról csak korlátozott érvénnyel végezhető szociológiai felmérés. Mégis, már most lehetőség van arra, hogy képet kapjunk azokról a körülményekről, amelyek meghatározták az írói foglalkozás első képviselőinek társadalmi „beilleszkedését”.

A 34 író: Ányos Pál, Barcsay Ábrahám, Báróczi Sándor, Baróti Szabó Dávid, Batsányi János, Berzsenyi Dániel, Bessenyei György, Csokonai Vitéz Mihály, Dayka Gábor, Dugonics András, Fazekas Mihály, Fekete János, Földi János, Gvadányi József, Horvát István, Kármán József, Katona József, Kazinczy Ferenc, Kis János, Kisfaludy Sándor, Kónyi János, Martinovics Ignác, Mészáros Ignác, Orczy Lőrinc, Pálóczi Horváth Ádám, Péczeli József, Ráday Gedeon, Rájnis József, Révai Miklós, Szemere Pál, Szentjóni Szabó László, Versegly Ferenc, Virág Benedek és Vitkovics Mihály.

A vizsgált szerzők közül a legtöbben, összesen 13-an származtak nemesi családból. Érdekes és a távoli jövőt előlegező adat, hogy közel ennyien, 11-en jöttek viszont polgári családból. Ehhez képest az összlakosságnak a 18–19. század fordulóján mintegy 4%-a tartozott a nemességhez, és csupán 1,5–2%-a a polgársághoz, de ennek a polgárságnak a számaránya is vitatható a réteg domi-

nánsan paraszti életkörülményei és a mezőgazdasághoz kapcsolódó termelési és tulajdonviszonyai miatt. Továbbá 4 író származott lelkész apától, 3-3 pedig jobbágy, illetve főnemes szülőktől.

A nemesi és a polgári származású írók közel azonos száma arra enged következtetni, hogy az írói tevékenység választása mögött — már a modern magyar társadalom fejlődésének e korai szakaszában — olyan törekvések húzódtak meg, amelyek a „legpolgárabb” foglalkozás, az írói foglalkozás kialakulásának adtak lendületet.

A szóban forgó időszak íróit elsősorban a nyelv és az irodalom nemzeti célú fejlesztésének feladata hatotta át, ám e feladat végrehajtásának módjában már különbségek érzékelhetők náluk — s nemcsak a művekben, hanem a választott életutakban is. Azonban hogy ezek a különbségek mennyiben köthetők az illetők társadalmi származásához, az egyeseknél szembevetendő, másoknál kevésbé vagy egyáltalán nem. Hiszen az írói foglalkozást is tápláló nagy társadalomtörténeti tendenciák csak jóval később mutatkoztak, s akkor sem elemi erővel: az alapvető rétegek belső ellentmondásossága — a parasztpolgársággal, nemesi értelmiséggel, polgárosító főrangúakkal, majd a nemesedő iparbárókkal — egészen a 20. századig kíséri a magyar társadalom történetét.

A polgári származású írók közül például Batsányi, Csokonai, Fazekas vagy Földi János emberi és írói magatartásában több jel mutat arra, hogy nem függetlenedtek azoktól a kötöttségektől, melyeket családi múltjuk rótt rájuk. Igaz ez akkor is, ha Batsányi élete egy szakaszában pártfogóival együtt a nemesi ellenállás táborához állt közel. De nem azért tapadtak ezek a szerzők polgári gyökereikhez, mert a politika szférájában már II. Lipót alatt mutatkoztak olyan jelek, hogy a köznemesi kizárólagosság időszerűtlenné kezd válni, s az új társadalmi csoportok is teret követelnek maguknak,³ hanem inkább azért, mert a jellegzetesen nemesi irodalmi közfelfogás ellenében, a felszíni struktúra alatt lassan mozgásba lendültek olyan írói és szerkesztői törekvések, amelyek távolabbra mutattak. Megjegyzendő, hogy a „polgári” jelző konnotációi erősen nemzetspecifikusak; az ebből adódó eltéréseket teljes pontossággal csak nemzetközi összehasonlító elemzés tárhatja fel.

A hazai égöv alatt mindenesetre az látszik, hogy az irodalom és a társadalom viszonyában jelentkező feszültségekhez nem kis mértékben járult hozzá, hogy a szélesebb irodalmi környezet nemesi meghatározottságával szemben nem elhanyagolható mértékű polgári — vagy „polgáris” — törekvések is felbukkantak, még ha gyakran csak „parasztpolgári” minőségben is. Batsányi és Kazinczy ellentéte például inkább csak szimbolizálja ezt a rétegek közötti törést, viszont a nemesi származású írók szinte egyöntetű felháborodása Fazekas *Lúdas Ma-*

³ HÓMAN Bálint – SZEKFÜ Gyula: *Magyar történet*. V. Bp. 1936. 71.

tyján már közvetlenül jelzi az egységesnek akart nemzeti irodalmi program felszíne alatt megbúvó társadalomszemléleti feszültséget.⁴

A társadalmi spektrum két végpontján elhelyezkedő szerzők működéséből azt a következtetést lehet levonni, hogy mind a jobbágyi (Kis János, Kónyi János és Virág Benedek), mind pedig az arisztokrata származásúak (gróf Fekete János, gróf Gvadányi József és báró Orczy Lőrinc) valamiképpen a közép felé tartottak. Még ők is annak a középosztályba sorolódó íróvilágnak a korai előhírnökei voltak, amely a foglalkozás kiteljesedésének kemény magját képezte.

A papcsaládból származó 4 szerző is ennek a társadalomfejlődési tendenciának a részese, hiszen elég jelentős mértékben az egyházi értelmiségből alakult ki a világi értelmiségnek az a rétege, melyből a későbbi professzionalista írók kikerültek. Nem jelentéktelen tény, hogy négyük közül csupán Péczeli József „maradt” egyházi pályán, míg Kármán, Pálóczi Horváth és Vitkovics egyaránt polgári foglalkozást választottak.

Jellegadó továbbá az is, hogy e kezdeti időszak szerzői milyen iskolai végzettséggel rendelkeztek. A 34 főből az egy Pálóczi Horváth végzett nérnői tanulmányokat is, és szintén csak egyvalaki, mégpedig Földi János nyert orvosi oklevelet. Jogi végzettséggel azonban — jellemző módon — már 10-en rendelkeztek: Batsányi János, Horvát István, Kármán József, Katona József, Kazinczy Ferenc, Kisfaludy Sándor, Mészáros Ignác, Szemere Pál, Szentjóni Szabó László és Vitkovics Mihály. A legtöbben, összesen 14-en azonban bölceleti, illetve hittudományi tanulmányokat folytattak: Ányos Pál, Baróti Szabó Dávid, Csonkai Vitéz Mihály, Dayka Gábor, Dugonics András, Fazekas Mihály, Gvadányi József, Kis János, Martinovics Ignác, Péczeli József, Rájnis József, Révai Miklós, Verseghy Ferenc és Virág Benedek.

Középfokú iskolát (líceumot, kollégiumot) 4-en végeztek: Barcsay Ábrahám, Báróczi Sándor, Berzsenyi Dániel és Bessenyei György.

Egyedi — főúri — iskoláztatásban 3-an részesültek: Fekete János, Orczy Lőrinc és Ráday Gedeon.

Egyedi — autodidakta — módon pedig 1 fő, Kónyi János szerzett műveltséget. (Megjegyzendő, hogy Ráday származásilag nem arisztokrata, Gvadányi pedig nem egyedi iskoláztatású.)

Az is a társadalmi közép felé tartó író-történeti tendencia — bár kezdeti — jele, hogy az iskolai végzettség csak kevés esetben következik a családi származásból: mindössze Kónyi János és az arisztokraták többsége vonhatók ide. További szóródás pedig csupán azoknál mutatkozik, akik sorsuk szeszélye folytán kerültek a többségtől eltérő oktatási intézménybe, illetve a bécsi testőrség — egyébként továbbképző — kötelékébe. Az időszak íróinak zöme azonban származásától függetlenül a jogi és a bölceleti/hittudományi kategóriák között oszlik meg. A jogi végzettségük viszonylag magas száma egyébként az egyházi

⁴ JULOW Viktor: *Fazekas Mihály*. Bp. 1982. 53–54.

művelődés jelentőségének visszaszorulására utal az írói tevékenységet folytatók körében.

A 34 szerző társadalmi foglalkozás szerinti megoszlása bizonyos fokig tükrözi a korabeli magyar értelmiség rétegződését, elvilágiasodását, s ugyanakkor mutatja az íróvá válás jellegzetes foglalkozási hátterét is.

Felső- és középfokú oktatási intézményben működő tanár összesen 11 található közöttük. Ebből 5 egyetemi, illetve főiskolai tanár; Dugonics, Horvát, Martinovics, Rájnis és Révai; 6 pedig középiskolai tanár: Ányos, Baróti Szabó, Csokonai, Dayka, Szentjóni Szabó és Virág Benedek.

Lelkeszi szolgálatot 3 fő adott: Kis János, Péczeli és Verseggy. Egyébként a tanárok közül nem kevesen álltak egyházi szolgálatban is.

Katonatiszti pályán összesen 9-en működtek hosszabb-rövidebb ideig: Barsay, Báróczi, Bessenyei, Fazekas, Fekete János, Gvadányi, Kisfaludy Sándor, Kónyi és Orczy Lőrinc.

Földbirtokosnak két szerzőt jelölnek az életrajzok: Berzsenyit és Ráday Geodeont. Azonban az egyéb társadalmi foglalkozással rendelkezők között is számos földbirtokost találni.

Jogász foglalkozásának 4 fő tekinthető: Kármán, Katona József, Szemere Pál és Vitkovics.

Hivatalnokként 3-an dolgoztak valamennyi ideig: Batsányi, Kazinczy és Mészáros Ignác.

Mérnök mindössze 1 író volt: Pálóczy Horváth Ádám.

Orvosként szintén 1 szerző működött: Földi János.

A 34 szerző közül irodalomtörténetileg említésre méltó szerkesztői tevékenységet összesen 10-en folytattak: Baróti Szabó, Batsányi, Csokonai, Fazekas, Kazinczy, Kármán, Péczeli, Révai, Szemere Pál és Verseggy Ferenc.

A társadalmi foglalkozások csoportjaiban felsorolt szerzők közül sokan végeztek a jelzettektől eltérő tevékenységet is. Itt főként az életrajzok alapján relevánsnak tekinthető foglalkozási ágak alkotják a kategóriákat.

A hazai irodalmi élet központosulásának jele, hogy a számba vett írók közül már legalább 12-nek az irodalmi tevékenysége elsősorban Pestre és Budára koncentrálódik. Ugyanakkor 4 szerzőről mondható, hogy leginkább Bécs városában fejtette ki aktív literátori tevékenységét. A többi 18 író elszórta és dolgozott az ország különböző településein, hiszen az irodalmi világ ekkor még mindig nagy mértékben atomizált volt.

Az írók felekezeti megoszlása csaknem teljesen arányos: 17-en római katolikusok, a többiek pedig — a görögkeleti Vitkovics kivételével — mind protestánsok.

Hasonlóképpen arányos megoszlást mutatnak a vizsgált szerzők életkori szempontból is. Az 1795-ben betöltött éveik számát tekintve: 0–19 éves: 5 fő, 20–29 éves: 7, 30–39 éves: 4, 40–49 éves: 5, 50–59 éves: 5, 60 év feletti: 3, meghalt 1795 előtt: 4, ismeretlen életkorú: 1 fő. A radikális társadalmi

változásokat a fiatalkorúak erős dominanciája jellemzi általában; az írói foglalkozás kialakításának kezdeti lépéseit viszont együtt tették meg a különböző nemzedékek.

Arányos megoszlást mutat továbbá az is, hogy írónk milyen nyelven alkotnak: a 18–19. század fordulóján ugyanis még mindig három nyelv között osztott meg az írásbeliség. Az egykorú fogalmak szerint vett 154 pesti íróból 54 fírt németül, csak 52 magyarul és 46 latinul.⁵ Minőségi értelemben viszont valamelyest a magyar javára billenti a mérleget, hogy a hazai nyelven írók között volt a legkevesebb szakcélokat szolgáló szerző, vagyis a legtöbb tulajdonképeni szépirodalmat művelő. Természetesen ezek a számarányok elsősorban az alkotó értelmiség nyelvi megoszlását tükrözik, s csak igen kevésé a későbbi irodalomtörténet által megőrzöttékét. Viszont a szépírói tevékenységet folytatók szellemi környezetéről, lehetőségeiről elég sokat elárulnak. Miként az az 1782-es, *Magyar Hírmondó*ban olvasható tudósítás is, amely egy — egyébként Homéroszt fordító — tornai plébánosról közli, hogy legtöbb munkáját francia nyelven készítette.⁶

Hosszú időnek kellett eltelnie, hogy Erdélyi János megállapíthassa: a költő születésénél fogva magasabban áll a közembereknél, sőt a szellemre és az anyagra figyelő tudósoknál is, mert ő az egész emberrel foglalkozik, nem választva külön a morált, a filozófiát és a politikát.⁷

Amíg azonban az írói rang és „munkakör” Magyarországon nem önállósult, addig a „szépirodalom” művelése sokszor rigmusfaragó dilettánsok martalékává vált, alkalmi versek dömpingjét hozta magával. Az írói tevékenység még beleágyazódott a vármegyei-udvarházi környezetbe, annak szoros függvényeként létezett, a polgári foglalkozás elkülönítő jegyei nélkül. Ez a környezet „az írásban mindössze alkalmi passziózást, műélvező verselgetési gyakorlatot, ezen kívül legfeljebb hazafias-erkölcsnemesítő tevékenységet látott.”⁸ Ezen a területen is megmutatkozott irodalom és társadalom viszonyának ellentmondásos jellege, hiszen az ország jelentős szellemei egyfelől sürgették az irodalom mint nemzeti reprezentáns fejlődését, másfelől viszont — környezeti és szemléleti okokból — nem teremtették, nem teremthették meg az írói szakma mint polgári foglalkozás feltételeit. Igényeik és lehetőségeik távol estek egymástól. Hogy mennyire, azt már az ország első újságíróinak társadalmi törekvései is mutatták. Többnyire elszegényedett nemesi családból származó fiatal emberek voltak ők, akik tanulmányaik befejezésével valamilyen hivatali állás után néztek, s így jutottak közben az újságírói munkához.⁹

⁵ WALDAPFEL József: *Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből 1780–1830*. Bp. 1935. 218.

⁶ *Magyar Hírmondó* (Pozsony) 1782. 26. lev.

⁷ ERDÉLYI János: *Pályák és pálmák*. Bp. 1886. 155.

⁸ FENYŐ István: *Az irodalom republikájáért 1817–1830*. Bp. 1976. 185.

⁹ KÓKAY György: (szerk.): *A magyar sajtó története. I. 1705–1848*. Bp. 1979. 184.

A 18. századforduló idején az újságírás még az irodalmon belüli funkció-elkülönülés kezdeténél tart. Erről árulkodik Pánczél Dániel nevezetes eszmefuttatása a *Bétsi Magyar Mercurius* egyik 1793-as számának hasábjain, ahol a hírlapíró társadalmi helyét és helyzetét tárgyalja. Cikke elején azzal a gyakran felmerülő váddal néz szembe, hogy az újságírók folyton hazudnak. A vád kialakulásának okai között említi, hogy a század közepe óta igen elszaporodtak az újságok, s bizony az olvasó nem tudja eldönteni, melyik ír igazat. Írók és újságírók közel azonos önszemléleti csoportba tartozását mutatja Pánczél méltatlankodása, amiért a tudósok az újságírókat „Litteratus Harlekinneknek” tartják.¹⁰

Szimptomatikusnak tekinthető az is, hogy Rát Mátyás, mivel literátornak — s nem csupán újságírónak — tartja önmagát, végül is nem használja ki a lapja által kínálgató lehetőséget, hogy megsemmisítő csapást mérjen a „pennahabórúk” hevében őt ócsárló Rájnisra, hanem „higgadt hangon, olvasóit hívja tanúként” a vádakkal szemben.¹¹ Olvasóit, akik éppoly „szakosodatlan” csoportot képeznek még, mint a tollforgatók, sőt elég nagy mértékben azonosak is velük. Rát sorsa példázza, hogy a hivatásos tollforgatónak ebben az időszakban még egyszerűen nem volt helye az irodalmárok között: „sem tudósnak, sem írónak, sem kritikusként nem fogadták el.”¹² Pályaelhagyásához feltétlenül hozzájárult az a sisakos, pajzsos irodalmi közhangulat, amely nem tudta tolerálni még a hozzá alkalmazkodni próbáló újságírót sem.

A *Magyar Hírmondó* 1782. áprilisi versgyűjtési felhívása körüli események során viszont éppen Rát volt az, aki nem akarta, hogy egyszerre több ilyen kezdeményezés is induljon, s ezért zárkózott el Kazinczy jelentkezésétől, ragaszkodván ahhoz, hogy Révai gyűjteményéhez csoportosuljon minden küldemény, s hogy kizárólag a *Hírmondó* címére juttassák el a résztvevők a kéziratokat.¹³

A céltudatos írói-irodalmári tevékenység Magyarországon elsősorban eszmei célok jegyében indult. Éppen ez tartotta távol a legtöbb szerzőt az irodalom gazdasági szempontjaitól. Ugyanakkor kiszolgáltatottjai voltak az ab ovo kapitalista módon működő könyvelőállításnak és -terjesztésnek. Később is gyakran a nyomdászok jószándékára kellett hagyatkozniuk, hogy kiadványaik egyáltalán megjelenhessenek. Földi János például így összegzi keserű tapasztalatait: „... szinte nehéz Nyomtatót találni a Magyar Könyveknek, mindenek félnek tőle, hogy költségek benne vész.” Majd hozzáteszi: „Íróink pedig szegények, ki nyomtattathat sokat maga költségén?”¹⁴ Az *Orpheus* tervezgetése idején pedig Horváth Ádám avval biztatja Kazinczyt, hogy majd maguk összerakják a

¹⁰ *Bétsi Magyar Mercurius*. 1793. II. 20–21.

¹¹ KÓKAY György: *A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei*. Bp. 1970. 145.

¹² KÓKAY György: *i. m.* (1970). 171–172.

¹³ KÓKAY György: *uo.* 134.

¹⁴ KAZINCZY Ferenc levelezése I–XXI. 174. Kiad. VÁCZY János. Bp. 1890–1911.

pénzt a kiadásra; ha ugyanis prenumerációra szorulnak, igen nehezen kapnak lábra.¹⁵ Ugyancsak Horváth Ádám az, aki egy másik levelében beszámol amatőr könyvterjesztői kísérleteiről. Füred tájékán a környékbelieknek hiába mutogatta a könyvekről szóló tudósításokat, s hiába próbálta vásárlásra bírni az embereket, azok csak mosolyogtak rajta. Az ő munkái iránt mutattak ugyan némi érdeklődést, de számukra idegen szerzőktől nem akartak vásárolni.¹⁶ Író és olvasó ilyen patriarchális viszonyából csak lassan bontakozhatott ki modern könyvforgalmazás.

Ugyanezt a gazdasági szempontokat nélkülöző szemléletet tükrözi a pozsonyi *Hírmondó*, amikor az első szlovák folyóirat megindulásáról tudósít. A *Staré Noviny Literneho Umeniró*, a „Toth Nemzet” lapjáról szólva hangsúlyozza:

„... a ki ezt írni kezdte, nem a (Kleba) a nyereség kívánságától ösztönözött erre; minthogy a Posoni Toth Ujságíró is a maga Ujságaiért járó fizetéséből Zab-Kenyérrrel-is alig élhetne, hanem Nemzete és Anyai nyelve szeretetétől, azért, ha egész tökéletességre nem mehetne ezen tzélja, jó szándéka méltó a ditséretre.”¹⁷

A haszon és jövedelem nélküli lapkiadás dicsőségként tételeződik a pozsonyi *Hírmondó* cikkében. Sőt közvetlenül asszociálódik a nemzeti nyelv ápolásának feladatával, azt implikálva, hogy dicstelen dolog a nemzeti nyelvet és irodalmat jövedelem fejében ápolni. Ennek a szemléletnek a konzekvenciái még sokáig jelen vannak a magyar irodalmi életben: a közönség jó darabig nem hajlandó árunk tekinteni az irodalmi kiadványokat, és ezért vonakodik pénzt adni értük, az írók pedig ugyancsak furcsálkodva fogadják az első honoráriumokat.

Gyakran olvasni olyan panaszokat a korban, hogy a prenumeránsok nem fizetik ki a megrendelt könyvek árát. Ez volt a sorsa például az idősb Kármán József által kiadott „Ekklesiái Agendának” is, melynek köteteit meglehetősen nagy számban rendelték és kapták meg a prenumeránsok.¹⁸

A könyvrendelők feledékenységén nincs semmi csodálkoznivaló, amikor a 18. századvég lapjaiban csupa olyan kulturális hír jelent meg, amilyen például a bécsi *Magyar Kurír*: „Egy Nevezetes, és Hazánk előtt már sok jeles Magyar munkákról esméretes Tudós” (Rácz Sámuel) magyar nyelven szándékozik kiadni *Physiológiáját*, és erre előfizetéseket gyűjt. A *Kurír* azzal fenyegetőzik, hogy „Nem találtatván pedig elegendő előre-fizetők, más nyelven fog ki-adatni” a mű. Ezután pedig hangsúlyozza, hogy az író nem kíván hasznot húzni a kiadásból, s azonnal megjelenteti művét, „ha az előre-fizetők száma annyira mégyen, hogy töllök a nyomtatás árra ki-telik.” A továbbiakban a közönség hazaszeretére apellál, mondván, azok fizessenek elő, „a kik Nyelvüknek e Könyvvel való

¹⁵ KazLev. 180.

¹⁶ KazLev. 161.

¹⁷ *Magyar Hírmondó* (Pozsony) 1785. 36.

¹⁸ *Magyar Kurír* (Bécs) 1788. nov. 5.

bóldogíttatását óhajtják.”¹⁹ Gondolhatta erre a korabeli olvasó: ha az író nem akar hasznot látni a kiadásból, akkor nem is olyan fontos a pénzt elküldeni, az erkölcsi dicsőség éppen elég neki.

Összegzésül megállapítható, hogy az induló irodalmi élet időszakának alkotói szociológiai mutatóikat tekintve már-már a későbbi polgári értelmiség irányába alakulnak. Ám, mint számos példa mutatja, az irodalom létmódjával, funkciójával kapcsolatos nézeteiket még fogva tartja, hogy a széles társadalom szerkezete korántsem modernizálódott akkorát, mint az ő szociológiai „összetételük”. Az alkotó művészek és társadalmi környezetük közötti távolság természetesen csak a polgárosodás kibontakozásával csökkenhetett. Ennek számbavétele már jóval terjedelmesebb írói névsor felhasználásával történik.

CSÓKÁS, LÁSZLÓ

Des débuts de la profession d'écrivain en Hongrie

L'étude traite d'une part les données sociologiques, d'autre part la mentalité caractéristique des écrivains hongrois qui participaient à la naissance de la vie littéraire hongroise et de l'édition de livres et de revues au tournant des siècles 18–19. En effet, ils préparaient l'apparition de l'écrivain professionnel dans la société, devenant ainsi, dans des conditions féodales, les précurseurs de l'intelligentsia bourgeoise.

Indépendamment de leurs origines sociales, la plupart n'arrivaient pas à créer les bases financières de la littérature dont ils tentaient de s'occuper, car ils se chargeaient de la tâche patriotique de défendre la langue et la littérature nationales. C'est pourquoi la possibilité qu'un écrivain puisse vivre des honoraires de ses oeuvres publiées apparaissait très péniblement.

¹⁹ *Magyar Kurír* (Bécs) uo.